

EDUKACJA EKOLOGICZNA OSÓB STARSZYCH W KONTEKŚCIE KONCEPCJI LIFELONG LEARNING

ENVIRONMENTAL EDUCATION FOR THE ELDERLY IN THE CONTEXT OF THE LIFELONG LEARNING CONCEPT

Monika Michalska

Joanna Zarębska

Uniwersytet Zielonogórski

Wydział Ekonomii i Zarządzania

ul. Podgórna 50

65-246 Zielona Góra

e-mail: m.michalska@wez.uz.zgora.pl

e-mail: j.zarebska@wez.uz.zgora.pl

*Nie ma takiego wieku, w którym uczenie się nie byłoby
możliwe i pożyteczne*
J.A.Condorcet

Abstract: Environmental pollution and over-consumption of resources is one of the major problems of the modern world. In Poland, the situation has improved in recent years, especially after accession to the European Union. However, many people still do not consider the issue of the economical use of environmental resources and its protection as a necessary element for the survival of mankind. In order to influence the change of consciousness and then the activities of society towards the environment, ecological education is necessary. According to internationally accepted guidelines, it should be present at every stage of human life. This is in line with the lifelong learning concept that learning processes cover the whole life span (from pre-school to retired), all forms of education (formal, non-formal and informal) and human development not only to improve its functioning on the labour market, but also to undertake activities that are relevant to the society (both locally and globally). The purpose of this article is to study the environmental education of 50+ people in the context of lifelong learning. It describes the concept of lifelong learning, forms of ecological education (formal, non-formal and informal) and results of own research. To achieve the goal, an indirect measurement method was used as a general questionnaire.

Keywords: environmental education, lifelong learning, formal, non-formal and informal education.

Wprowadzenie

Zanieczyszczenie środowiska oraz nadmierne zużycie zasobów to jeden z głównych problemów współczesnego świata. W Polsce sytuacji w ostatnich latach poprawiła się zdecydowanie, zwłaszcza po wejściu do Unii Europejskiej. Jednak nadal wiele osób nie traktuje kwestii oszczędnego korzystania z zasobów środowiska i jego ochrony jako niezbędnego elementu dla przetrwania ludzkości. Aby wpłynąć na zmianę świadomości a następnie działań społeczeństwa w stosunku do środowiska niezbędna jest edukacja ekologiczna. Zgodnie z przyjętymi na arenie międzynarodowej wytycznymi powinna ona być obecna na każdym etapie życia człowieka. Jest to zgodne z koncepcją lifelong learning, według której proces uczenia się obejmuje cały okres życia (od edukacji przedszkolnej do osób znajdujących się na emeryturze), wszystkie formy

kształcenia (formalne, pozaformalne i nieformalne) oraz rozwój człowieka nie tylko w celu poprawy jego funkcjonowania na rynku pracy, ale także podejmowania działań istotnych dla społeczeństwa (zarówno na poziomie lokalnym jak i globalnym).

Celem niniejszego artykułu jest analiza edukacji ekologicznej osób 50+ w kontekście koncepcji lifelong learning. Scharakteryzowano w nim koncepcję lifelong learning, formy edukacji ekologicznej (formalną, pozaformalną i nieformalną) oraz wyniki badań własnych. Dla osiągnięcia celu zastosowano metodę pomiaru pośredniego w postaci ankiety ogólnej.

Wprowadzenie do koncepcji lifelong learning

Wyraz edukacja pochodzi z języka łacińskiego (educatio) i oznacza wychowanie /wykształcenie [21]. A zatem zgodnie z etymologią słowa edukacja wiąże się z

rozwojem umysłowym/mentalnym, a dalej rezultatem tego rozwoju, czyli wiedzą nabytą przez człowieka [2].

Według W. Okonia edukacja oznacza „świadome, zorganizowane działanie ludzkie, którego celem jest wywołanie zamierzonych zmian w osobowości człowieka” [18].

Edukację można również scharakteryzować jako „całociałowy akt, nieprzerwany i zintegrowany proces, niedający się zamknąć tylko w jednym okresie ludzkiego życia” [20]. Przez wiele lat celem edukacji było głównie przekazywanie wiadomości i umiejętności. Obecnie odchodzi się od takiego postrzegania edukacji na rzecz formowania postawy, która pozwoli na aktywne zdobywanie wiedzy, autonomię intelektualną oraz gotowość do edukacji ciągłej [13].

Zmiana podejścia do kwestii edukacji związana jest między innymi z wyzwaniami jakie niesie rozwój współczesnego świata (postęp naukowo-techniczny wymuszający ciągle podnoszenie kwalifikacji wśród pracowników). Już w latach siedemdziesiątych XX wieku zauważono konieczność zmiany w systemie edukacji. Pojawiły się pierwsze raporty dotyczące uczenia się przez całe życie¹. W opracowaniach tych kładziono nacisk na to, że każdy człowiek ma prawo i powinien uczyć się przez całe życie. Zwrócono również uwagę na finansowanie edukacji, które powinno obejmować zarówno formalny jak i nieformalny system kształcenia i być w sposób sprawiedliwy rozdzielany między działania kierowane do najmłodszych i najstarszych członków społeczeństwa.

W roku 1996 w raporcie UNESCO „Edukacja: jest w niej ukryty skarb” (raport Delors) znalazły się następujące stwierdzenia: „U progu XXI wieku edukacja z racji swej misji i rozlicznych form, jakie przybiera, powinna obejmować, **od dzieciństwa po kres życia**, wszystkie zabiegi, które pozwoliłyby każdej jednostce na poznanie dynamiki świata, innych ludzi i siebie samego przez elastyczne łączenie czterech fundamentalnych zasad nauczania” [8]. Zasady, na których należy budować współczesną edukację to:

1. „uczyć się, aby wiedzieć”,
2. „uczyć się, aby działać”,
3. „uczyć się, aby żyć wspólnie”,
4. „uczyć się, aby być”.

Według powyższych zasad edukacja ustawiczna daje możliwość powiększania zasobu swojej wiedzy, uzyskiwania kwalifikacji zawodowych i kompetencji, dzięki którym osoby łatwiej odnajdują się na rynku pracy, potrafią współdziałać w zespole oraz radzą sobie z trudnościami. Ponadto edukacja oparta na przedstawionych zasadach daje podstawy do podejmowania wspólnie istotnych celów i zadań oraz do ich skutecznego osiągnięcia, a także do samorealizacji [9].

¹ 1970 r. „Wprowadzenie do koncepcji uczenia się przez całe życie” raport przedstawiony przez P. Lengrand na konferencji UNESCO; 1972 r. raport Komisji UNESCO „Uczyć się, aby być. Świat edukacji dziś i jutro”; 1973 r. raport OECD „Kształcenie powrotne: strategia uczenia się przez całe życie”.

OECD definiuje lifelong learning jako: „koncepcję uczenia się obejmującą rozwój indywidualny i rozwój cech społecznych we wszystkich formach i wszystkich kontekstach – w systemie formalnym, tj. w szkołach, placówkach kształcenia zawodowego, uczelniach i placówkach kształcenia dorosłych, oraz w ramach kształcenia nieformalnego, a więc w domu, w pracy i w społeczności” [19]. W definicji tej bierze się pod uwagę cały system, w którym każdy, niezależnie od wieku, powinien zdobyć wiedzę i umiejętności w oparciu o przyjęte standardy. Akcentowana jest także konieczność podjęcia działań, które zachęcałyby już najmłodszych do uczenia się przez całe życie, a także umożliwiałyby przekwalifikowanie lub też podwyższenie kwalifikacji osobom dorosłym - pracującym i bezrobotnym [19].

Wdrażanie koncepcji uczenia się przez całe życie zostało w dużym stopniu ograniczone ze względu na kryzys mający miejsce w latach 70 XX wieku i wynikającą z niego redukcję wydatków publicznych. Zmiany społeczno-gospodarcze jakie następowały w kolejnych latach doprowadziły do renesansu idei w latach 90. Jest to okres w którym uznano, że wiedza jest istotnym elementem budowania przewagi konkurencyjnej na rynku. Zdaniem P. Druckera, twórcy koncepcji społeczeństwa opartego na wiedzy, we współczesnym świecie następuje zmiana w hierarchii ważności zasobów – to wiedza a nie kapitał, ziemia czy praca staje się zasobem kluczowym.

W roku 1994 P. Drucker napisał: „Era społeczeństwa wiedzy jest porządkiem ekonomicznym, w którym wiedza, a nie praca, surowce lub kapitał, jest kluczowym zasobem; porządkiem społecznym, dla którego nierówność społeczna oparta na wiedzy jest głównym wyzwaniem; oraz systemem, w którym rząd nie może dłużej rozwiązywać społecznych i ekonomicznych problemów” [7].

Koncepcja uczenia się przez całe życie jest współcześnie istotnym elementem polityki edukacyjnej Unii Europejskiej. W 1995 r. ogłoszono Białą Księgę pt. „Nauczanie i uczenie się – ku uczącemu się społeczeństwu” (Teaching and Learning – Towards the learning society). Dokument ten stanowił podstawę dla działań dotyczących wdrażania w życie w/w koncepcji. Następnie Komisja Europejska w 1997 r. opublikowała komunikat pt. „Osiągnięcia programów: ku Europie wiedzy” (What the programmes have achieved: Towards a Europe of knowledge). Przedstawione w nim propozycje programowe odnoszące się do obszaru edukacji na lata 2000-2006 zostały połączone z celem uczenia się przez całe życie. Jako nadrzędna zasada polityki edukacyjnej - uczenie się przez całe życie zostało wymienione w Traktacie Amsterdamskim [24], choć nie znalazła się w nim definicja tego pojęcia.

W roku 2000 Rada zwróciła się do Komisji i krajów tworzących UE o wypracowanie spójnej strategii dotyczącej uczenia się przez całe życie. „A Memorandum on Lifelong Learning” [4] dało impuls do rozpoczęcia debaty na ten temat. W latach 2000 i 2001 w konsultacjach uczestniczyło 12000 osób z krajów członkowskich, państw EOG (Europejski Obszar Gospodarczy), państw aspirujących do członkostwa, z

instytucji wspólnotowych oraz z organizacji pozarządowych. Rezultatem tak szerokich konsultacji był Komunikat Komisji Europejskiej z 21 listopada 2001 r. „Making a European Area of Lifelong Learning a Reality”, gdzie znajduje się unijna definicja LLL: „Wszelkie działania edukacyjne podejmowane przez całe życie, w celu pogłębiania wiedzy, umiejętności i kompetencji osobistych, obywatelskich, społecznych i/lub związanych z zatrudnieniem” [3].

Koncepcja *lifelong learning* stanowi podwaliny w procesie budowania społeczeństwa aktywnego, przedsiębiorczego i rozwijającego się. Ucząc się przez całe życie nabywamy cech, które wyzwalają aktywność i systematyczny rozwój co ze społeczno-ekonomicznego punktu widzenia ma niebagatelne znaczenie [22].

W zaprezentowanych definicjach *lifelong learning* podkreśla się, że:

1. proces uczenia się dotyczy całego okresu życia, począwszy od edukacji przedszkolnej do etapu po przejściu na emeryturę („od kołyski aż po grób”),
2. proces uczenia się obejmuje wszystkie formy kształcenia (formalne, nieformalne i pozaformalne),
3. proces uczenia się ma na celu rozwój jednostki w różnych obszarach jej funkcjonowania, nie tylko związanych z potrzebami oraz wymaganiami rynku pracy, ale także z rozwojem osobistym i jako aktywnego obywatela.

Miejsce edukacji ekologicznej w koncepcji *lifelong learning*

W tak rozumianą ideę LLL wpisuje się doskonale edukacja ekologiczna. W Deklaracji Tbiliskiej zapisano cechy jakimi winna charakteryzować się edukacja ekologiczna. A zatem edukacja ekologiczna powinna:

1. trwać przez całe życie, tzn. od wieku przedszkolnego do późno emerytalnego oraz obejmować wszystkie grypy społeczne i zawodowe,
2. być prowadzona zarówno w formalnym systemie kształcenia jak również pozaformalnym oraz nieformalnym,
3. mieć charakter interdyscyplinarny,

4. być zorientowana społecznie, tzn. zachęcać członków społeczeństwa do praktycznych działań na rzecz ochrony środowiska [5, 6, 14].

Zatem edukacja ekologiczna jest ciągłym procesem, podczas którego [25]:

1. dostarczana jest obiektywna wiedza przyrodnicza,
2. stymulowana i formowana jest wrażliwość dotycząca środowiska, jego zanieczyszczenia i ochrony,
3. kształtowane są określone („przyjazne”) postawy i zachowania względem środowiska.

Zważywszy na fakt, że człowiek przez całe życie korzysta z zasobów i walorów środowiska i na nie oddziałuje (zarówno poprzez produkcję jak i konsumpcję), edukacja ekologiczna powinna mieć charakter całozyciowy i dotyczyć wszystkich członków społeczeństwa. Jeśli edukacja ekologiczna ma spełniać powyższe warunki, musi być immanentnym elementem formalnego systemu kształcenia, ale także przebiegać ścieżką pozaformalną oraz nieformalną.

W dokumencie programowym dotyczącym edukacji ekologicznej w Polsce tj. Narodowej Strategii Edukacji Ekologicznej „Przez edukację do zrównoważonego rozwoju” scharakteryzowano rolę, miejsce i zadania edukacji ekologicznej w formalnym systemie kształcenia oraz pozaszkolną edukację ekologiczną.

Formalny system kształcenia to przedszkole, szkoła podstawowa i ponadpodstawowa, szkolnictwo wyższe, studia podyplomowe oraz doktoranckie.

Druga płaszczyzna edukacji ekologicznej to edukacja poza formalną ścieżką kształcenia.

Wyróżnia się tu edukację pozaformalną i nieformalną.

Edukacja pozaformalna (w tym ekologiczna) jest procesem zaplanowanym, zorganizowanym i mającym określony cel, osiągany przy wsparciu dla osoby uczącej się. Ten aspekt upodabnia edukację pozaformalną do edukacji formalnej, jednak pozostałe cechy takie jak: czas, charakter relacji uczeń- nauczyciel, złożoność poruszanej problematyki, rola prowadzącego, stosowane metody różnią je w sposób zasadniczy (Tab. 1).

Tabela 1. Wybrane różnice między edukacją formalną i pozaformalną [16, 23].

Edukacja formalna	Edukacja pozaformalna
długoterminowa	krótkoterminowa
ogólna	zawężona do konkretnego tematu
zestandardyzowana	zindywidualizowana, elastyczna, praktyczna
skupiona wokół nauczyciela	skupiona wokół ucznia
oparta na instytucjach, odizolowana od otoczenia	oparta na otoczeniu
hierarchiczna	oparta na partnerskich relacjach
motywacja zewnętrzna	motywacja wewnętrzna

Edukację nieformalną nazywa się zazwyczaj „nauka poprzez działanie/ poprzez praktykę”. W odróżnieniu od w/w form edukacja ta nie jest ani zorganizowana ani ustrukturyzowana, nie ma też określonych celów. Nowe umiejętności i kompetencje zdobywane są niejako „przy okazji” danej aktywności (praca, zabawa, hobby, wyjazdy zagraniczne, itp.). Edukacja nieformalna ma

charakter incydentalny (niezamierzony, mimowolny) i zachodzi na przykład podczas:

- uczestniczenia w projekcie, do którego realizacji osoba została oddelegowana przez pracodawcę,
- przebywania poza granicami kraju ojczystego (wiedza o innych kulturach, poprawa kompetencji językowych),

- wolontariatu czy uczestniczenia w wydarzeniach kulturalnych czy sportowych [16].

Edukacja nieformalna nie tylko prowadzi do poszerzenia wiedzy i umiejętności, ale także kształtuje postawy i wartości [11].

Metody edukacji ekologicznej pozaformalnej i nieformalnej

W edukacji pozaformalnej wykorzystywane są w głównej mierze metody innowacyjne, których podstawą jest dynamika, interaktywność i zaangażowanie, a ich dobór uwarunkowany jest zawsze indywidualnymi potrzebami uczestników procesu edukacyjnego.

Nie istnieje skończony zestaw metod stosowanych w edukacji pozaformalnej, można jednak wyróżnić najczęściej wykorzystywane: projekt (krajowy, międzynarodowy), warsztaty (lokalne), wolontariat, coaching, koła zainteresowań, metody eksperymentalne, szkolenia pracownicze, kursy internetowe, gry edukacyjne (dydaktyczne) i symulacyjne, formy dyskusyjne (metaplan, debata oksfordzka, seminaria) [10, 12, 23].

W przypadku edukacji nieformalnej nie istnieją określone formy, ponieważ każda aktywność, może być potencjalnym źródłem wiedzy, umiejętności i kompetencji.

Osoby dorosłe w formalnym, nieformalnym i pozaformalnym systemie kształcenia

Główny Urząd Statystyczny w roku 2012 przeprowadził badanie zatytułowane „Kształcenie dorosłych”. Jego celem było pozyskanie informacji na temat uczestnictwa osób dorosłych (wiek od 18 do 69 lat) w różnych formach kształcenia w okresie ostatnich 12 miesięcy.

Wyniki badań wskazują, że udział w kształceniu zależy od wieku respondentów. Im uczestnicy badania byli starsi tym rzadziej brali udział w różnych formach edukacji (uczestnictwo w jakiegokolwiek formie kształcenia: respondenci między 18 a 24 rokiem życia: 79,2 proc. osób, respondenci między 65 a 69 rokiem życia: 16,6 proc. osób) [15].

Największy regres występuje w przypadku kształcenia formalnego, gdzie w grupie wiekowej 18-24 lat uczy się 68,1 proc. osób, następnie w grupie 25-29 lat jest to już 18,2 proc. osób, a po 50 roku życia ilość osób uczących się spada poniżej 1,5 proc. Jest to sytuacja, którą można uznać za naturalną ze względu na charakter edukacji formalnej [15].

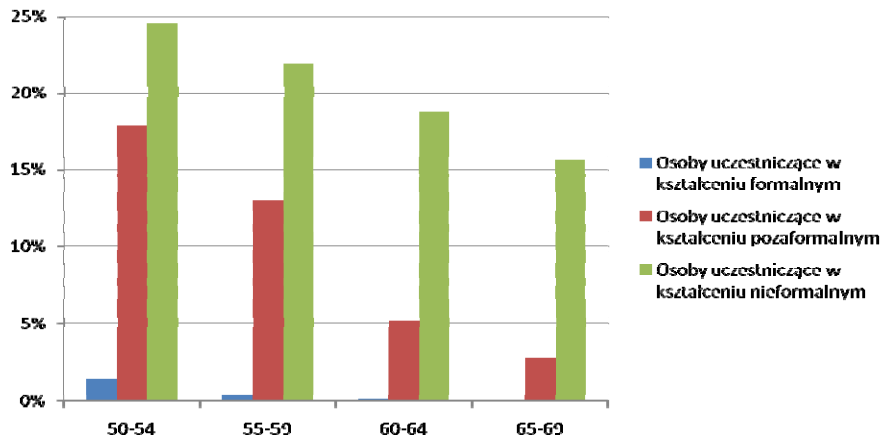
Analiza danych dotyczących pozostałych form kształcenia przyniosła podobne wyniki. Należy jednak zauważyć, że spadek liczby osób uczestniczących w edukacji pozaformalnej, a zwłaszcza nieformalnej nie jest tak spektakularny. W kształceniu pozaformalnym, czyli w różnego rodzaju kursach, szkoleniach, seminariach, konferencji czy prywatnych lekcjach np. języka obcego brało udział średnio ponad 25 proc. osób między 18 a 44 rokiem życia, jednak już w grupie 50-54 lata osób doksztalcających się było niespełna 18 proc., a w najstarszej badanej grupie (65-69 lat) odsetek ten wynosił jedynie 2,8 proc. Jeśli chodzi o samodzielne zdobywanie wiedzy czy doskonalenie umiejętności to sytuacja w grupie senioralnej (50+) jest zdecydowanie lepsza w stosunku do poprzednich form kształcenia: co piąty respondent między 50 a 69 rokiem życia uczestniczył w edukacji nieformalnej (Tab. 2).

Tab. 2. Uczestnictwo osób dorosłych w różnych formach kształcenia [15].

Wiek	Liczba osób ogółem [tys.]	Osoby uczestniczące			
		w jakiegokolwiek formie kształcenia [%]	w kształceniu formalnym [%]	w kształceniu pozaformalnym [%]	w kształceniu nieformalnym [%]
ogółem	27483	44,0	13,6	20,9	30,0
18-24	3713	79,2	68,1	27,5	41,5
25-29	3231	56,0	18,2	28,9	38,3
30-34	3137	49,3	7,0	27,3	35,5
35-39	2861	45,3	5,6	25,1	32,6
40-44	2407	43,8	4,6	26,4	30,8
45-49	2408	38,3	2,6	21,3	27,0
50-54	2849	32,6	1,4	17,9	24,5
55-59	2922	28,4	0,4	13,0	21,9
60-64	2483	21,3	0,1	5,2	18,8
65-69	1472	16,6	-	2,8	15,6

W kontekście poruszanego w artykule zagadnienia interesująca jest sytuacja osób w wieku 50+. Osoby te najczęściej podnoszą poziom swojej wiedzy, umiejętności lub kompetencji za pomocą różnych form edukacji nieformalnej (średnio 20 proc. respondentów w wieku 50-69 lat uczy się samodzielnie). W zorganizowanych/zinstytucjonalizowanych działaniach edukacyjnych poza systemem formalnym osoby z przedziału wieko-

wego 50+. biorą udział mniej chętnie – jest to średnio nieco poniżej 10 proc. W przypadku edukacji formalnej odsetek ten wynosi średnio niespełna 0,5 proc (rys. 1). Biorąc pod uwagę badania przeprowadzone przez GUS można przyjąć, że dla osób 50+ najistotniejsza będzie edukacja nieformalna, a na drugim miejscu pozaformalna.

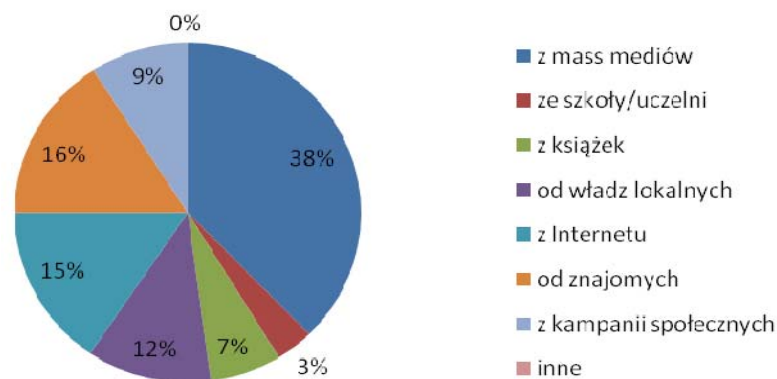
Rys. 1. Uczestnictwo osób w wieku 50+ w edukacji formalnej, pozaformalnej i nieformalnej [15].

Osoby z grupy wiekowej 50+ wobec edukacji ekologicznej

Celem niniejszego artykułu jest analiza edukacji ekologicznej w grupie wiekowej 50+ w kontekście koncepcji lifelong learning. Aby zrealizować cel artykułu przeprowadzono badania własne na terenie województwa lubuskiego, w których uczestniczyło 121 osób (75 kobiet i 46 mężczyzn). Respondenci tworzyli zróżnicowaną grupę, w której największą część stanowiły osoby w przedziale wiekowym 50-60 lat (54,5 proc.), pracujący (52 proc.) oraz pozostający w związkach małżeńskich (74 proc.). Ankietowani w większości legitymowali się wykształceniem średnim (43,8 proc.) i

zawodowym (30,5 proc.), a ich dochody netto w rodzinie znajdowały się w przedziale do 2 tys. zł (46 proc.), powyżej 2 tys. do 5 tys. (44,5 proc.). Posłużono się metodą pomiaru pośredniego w postaci ankiety ogólnej. Celem badania było uzyskanie informacji na temat wiedzy i postaw ekologicznych oraz opinii na temat potrzeby edukacji ekologicznej w grupie osób 50+.

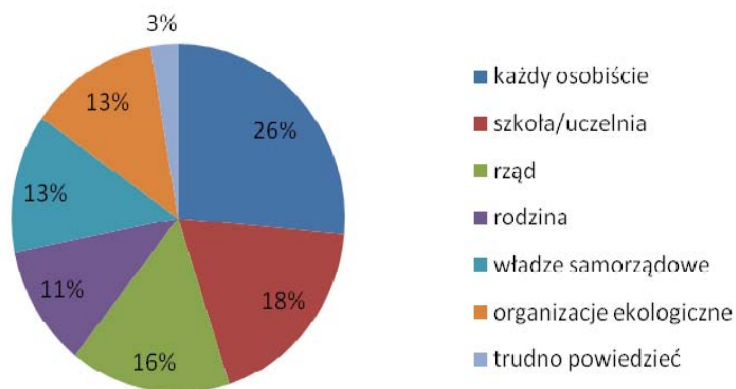
W przeprowadzonym badaniu zapytano respondentów o to, skąd czerpią informacje na temat środowiska, jego jakości i ochrony. Największa część badanych (38 proc.) uzyskuje informacji z mass mediów. Pozostałe odpowiedzi, które pojawiły się najczęściej to znajomi i Internet - respondenci traktują te źródła jako równie ważne - odpowiednio 16 i 15 proc. (rys. 2).

Rys. 2. Źródła informacji o środowisku.

Wynik ten wskazuje, że najlepszym sposobem dotarcia do respondentów z informacjami dotyczącymi kwestii środowiskowych są różnego rodzaju mass media (głównie telewizja), ale ważny staje się także Internet. Co za tym idzie edukacja ekologiczna tej grupy powinna mieć w głównej mierze charakter nieformalny. Wniosek ten potwierdzają odpowiedzi na następane pytanie: „Kto

powinien być odpowiedzialny za edukację ekologiczną?”. Aż 26 proc. badanych uważa, że każdy powinien taką odpowiedzialność wziąć na siebie. Następnie jako odpowiedzialnych wymieniono: szkołę, rząd, władze samorządowe i organizacje ekologiczne (rys. 3).

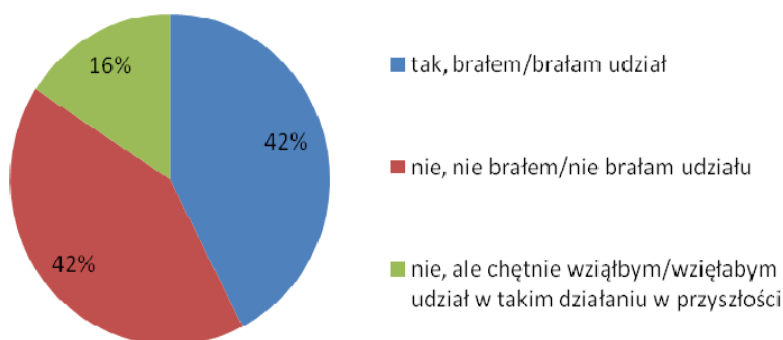

Rys. 3. Odpowiedzialność za edukację ekologiczną.

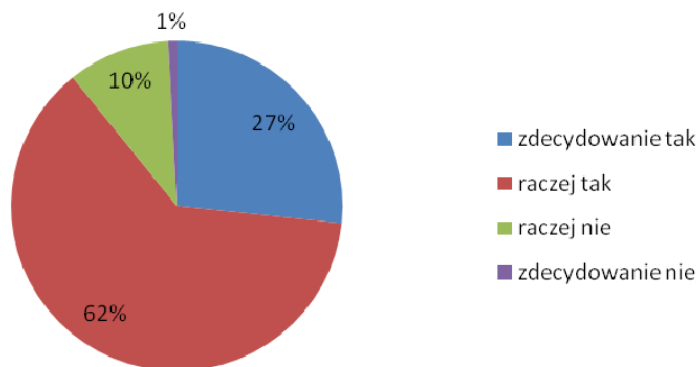
Kolejne pytanie dotyczyło akcji, dzięki którym zwraca się uwagę na zanieczyszczenie środowiska i jego ochronę. Zdecydowana większość respondentów stwierdziła, że są one potrzebne i stanowią element edukacji ekologicznej (66 proc.), a jedynie 13 proc. jest przeciwnego zdania. Jednak tylko 29 proc. ankietowanych bierze udział w tego rodzaju wydarzeniach często a 7 proc.

zawsze, natomiast aż 35 proc. rzadko lub nigdy – 23 proc. (rys. 4).

W badaniu zapytano respondentów, czy ich decyzje lub działania mogą przyczynić się do poprawy stanu środowiska. Zdecydowana większość - 89 proc. odpowiedziała twierdząco, w tym zdecydowanie tak – 27 proc., raczej tak – 62 proc. (rys. 5).

Rys. 4. Udział w wydarzeniach dotyczących ochrony środowiska.

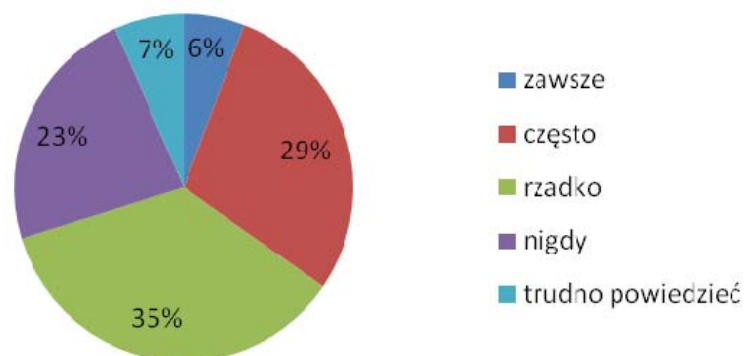

Rys. 5. Czy mam wpływ na poprawę stanu środowiska? – poglądy osób 50+.

W kontekście wyżej wymienionego pytania sprawdzono jakie praktyczne działania mające związek z dbaniem o środowisko podejmowane są przez osoby 50+. Z analizy ankiety wynika, że respondenci najczęściej unikają kupowania produktów jednorazowych oraz nadmiernej ilości żywności, kupują urządzenia energooszczędne, starają się oszczędzać wodę i energię. Rzadko natomiast kupują żywność ekologiczną i rezygnują z jazdy samochodem na rzecz komunikacji zbiorowej czy roweru. Również podczas zakupów ponad połowa badanych nie zwraca uwagi na znaki ekologiczne (nigdy – 23 proc., rzadko – 35 proc.), a tylko dla 1/3 respondentów są one istotne (rys. 6).

Przekonanie respondentów o tym, że podejmowane przez nich działania i decyzje mogą przyczynić się do

poprawy stanu środowiska, znajdują odzwierciedlenie w praktyce jedynie w ograniczonym zakresie. Osoby starsze kupują urządzenia energooszczędne, starają się nie kupować artykułów jednorazowych, nadmiernej ilości żywności oraz oszczędzają wodę i energię. Jednak podłożem takich decyzji mogą być kwestie finansowe, a nie dbanie o środowisko. Respondenci w swoich decyzjach zakupowych bardzo rzadko kierowali się tym, czy dany produkt posiada znak ekologiczny. Rzadko również brali udział w akcjach proekologicznych, choć w większości deklarują ich istotne znaczenie dla ochrony środowiska. Swoją wiedzę o zanieczyszczeniu środowiska i jego ochronie uzyskują głównie z telewizji, choć dużego znaczenia nabiera również Internet.

Rys. 6. Branie pod uwagę znaków ekologicznych podczas zakupów przez osoby 50+.

Zgodnie z koncepcją life long learning kształcenie (rozumiane jako pozyskiwanie wiedzy i umiejętności, ale także kształtowanie wartości i postaw) trwa przez całe życie. A zatem łącząc wyniki badań własnych z wynikami uzyskanymi przez GUS, można przyjąć, że osoby w wieku 50+ najchętniej korzystają z edukacji nieformalnej i taką należałoby wykorzystać w celu kształtowania świadomości i postaw proekologicznych.

Podsumowanie

Można zatem podsumować cytując C. Banacha: „Edukacja jest społeczną wartością i kapitałem oraz nadzieją, a także wielkim obszarem zadań. Powinna być także w swych celach i metodach pracy poważnym

sprzeciwem wobec wielu antywartości oraz negatywnych zjawisk i zagrożeń ludzkiego bytu” [1]. Edukacja ekologiczna wpisuje się w tę całościową definicję edukacji. Jest ona jak najbardziej przejawem sprzeciwu wobec narastających zagrożeń ludzkiej egzystencji. Wraz z pogłębiającymi się problemami ekologicznymi (skażenie wody, gleb, niekontrolowane wycinanie lasów, nadmierne zużywanie zasobów nieodnawialnych, wzrastająca ilość odpadów, itp.), potrzeba uświadomienia ludziom, że: po pierwsze każda decyzja podejmowana w sferze gospodarczej czy społecznej ma swoje skutki w sferze środowiskowej, a po drugie - społeczeństwo nie jest w stanie przetrwać „bez normalnego funkcjonowania innych gatunków i procesów naturalnych” [17], jest bezdyskusyjna.

Bibliografia

1. Banach, C., Społeczeństwo polskie wobec wyzwań transformacji systemowej, [w:] Koreferaty, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Warszawa, 1998.
2. Borys, T., 2010, Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju – polskie wyzwania, *Problemy Ekorozwoju*, vol. 5, nr 1, 2010, s. 59-70.
3. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES Brussels, 21.11.2001 COM(2001) 678 final COMMUNICATION FROM THE COMMISSION Making a European Area of Lifelong Learning a Reality.

4. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Brussels, 30.10.2000 SEC(2000) 1832 COMMISSION STAFF WORKING PAPER A Memorandum on Lifelong Learning.
5. Deklaracja z Tbilisi, [w]: Oświatowe i wychowawcze problemy ochrony środowiska, *Zeszyty Naukowe KN Człowiek i Środowisko*, PAN, Warszawa, 1979.
6. Domaradzki, P., Tyburski, W., Podstawy edukacji i kształtowania świadomości społecznej w duchu zrównoważonego rozwoju, repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/1215/DOMERACKI%20Piotr,%20TYBURSKI%20Włodzimierz%20-%20Edukacja%20do%20ZR.pdf?sequence=1, (dostęp 2.06. 2017).
7. Drucker, P.F., The Age of Social Transformation, *The Atlantic Monthly*, Vol, 274, No. 5, 1994, pp. 53-58.
8. Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem J. Delorsa, Warszawa, 1998.
9. Frączak, Z., Oświata polska wobec perspektyw globalizacji oświatowej, [w:] *Reforma oświatowa wobec wiedzy pedagogicznej*, (red.) A. Śniegulska, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, 2004, s. 42-43.
10. <http://www.integracjaprzezinspiracje.pl/tematy/edukacja-pozaformalna> (dostęp 2.06. 2017).
11. <http://www.mlodziez.com.pl/pfe/?sloowniczek,2> (dostęp 2.06. 2017).
12. https://issuu.com/epi_kielce/docs/pozaformalny_poradnik_edukacyj (dostęp 2.06. 2017).
13. Kołaczek, B., Dostęp młodzieży do edukacji. Zróżnicowania. Uwarunkowania. Wyrównanie szans, IPiSS, Warszawa, 2004.
14. Kryk, B., Wiedza i edukacja ekologiczna w gospodarce opartej na wiedzy, [w:] *Wybrane problemy gospodarki opartej na wiedzy*, (red.) K. Włodarczyk-Śpiewak, Szczecin, 2006, s. 62-70.
15. *Kształcenie dorosłych 2011*, GUS, Warszawa, 2013.
16. Lepsze jutro. Przewodnik po edukacji nieformalnej i pozaformalnej, <http://sektor3.wroclaw.pl/biblioteka/wp-content/uploads/2013/10/Przewodnik-po-edukacji-pozaformalnej-pol-ang.pdf>, (dostęp 2.06. 2017).
17. Mendel, M. i in., *Edukacja ku zmianie: Podręcznik edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju*, Vides Vestis.
18. Okoń, W., *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa, 1984.
19. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (1996), *Lifelong learning for all: meeting of the Education Committee at ministerial level*, 16-17 stycznia 1996, Paryż, OECD.
20. Pilch, T., Lepalczyk, I., (red.), *Człowiek w zmieniającym się świecie*, Żak, Warszawa, 1995.
21. *Słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa, 1980.
22. Sobolewska-Poniedziałek, E., Zarębska, J., *Koncepcja lifelong learning z perspektywy gerontologicznej. Polska na tle Europy*, *General and Professional Education*, 4, 2015, s. 75-84.
23. Szlęk, A., *Uczyć się inaczej. Kompendium wiedzy o edukacji pozaformalnej na podstawie doświadczeń uczestników i uczestniczek programu „Młodzież w Działaniu” 2007-2013*, http://czytelnia.frse.org.pl/media/FRSE_RAY_wartosc-edukacji_www.pdf (dostęp 2.06. 2017).
24. *Traktat Z Amsterdamu Zmieniający Traktat O Unii Europejskiej, Traktaty Ustanawiające Wspólnoty Europejskie i Niektóre Związane z Nimi Akty* http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/dokumenty/traktaty/Traktat_amsterdamski_PL_1.pdf (dostęp 2.06. 2017).
25. Tyburski, W., *Komponenty kultury ekologicznej*, [w:] *Podstawy kultury ekologicznej*, (red.) J.M. Dołęga, *Zeszyty Naukowe Komitetu Człowiek i Środowisko przy Prezydium PAN*, Warszawa 2002, vol. 32.